

8348
ОТЕКА
ШОВИК
АЇНИ

40.844/1
АНДРІЙ ХВИЛЯ

ВІД УХИЛУ У ПРІРВУ

2112

185
N. J. N. N. N.

06

БІБЛІОТЕКА „БІЛЬШОВИКА УКРАЇНИ“

АНДРІЙ ХВИЛЯ

ВІД УХИЛУ — У ПРІРВУ

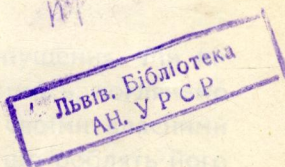
(ПРО „ВАЛЬДШНЕПИ“ ХВИЛЬОВОГО)

8348

писано в 1937
м. укр

~~8348~~

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

/ 1928

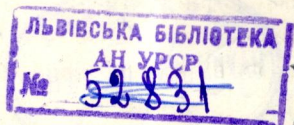
8(c)У „1917:“ (092)

52.830/2пр

БІБЛІОТЕКА „ВІСЛОВОКА УКРАЇНИ“ [89179,09]

Ш5(2=Ук)7-4

Хвильовий 4/5

8348

27/15

1

В 5 числі „ВАПЛІТЕ“ вміщено частину роману Хвильового „Вальдшнепи“. Хвильовий виводить своїх героїв на літературний кін, щоб довести, що радянська Україна не радянська, що диктатура пролетаріату не диктатура пролетаріату, що національна політика це одна лише омана; що український народ виключно відсталий, безвольний люд, що йде переродження, що, нарешті, сама партія, то є організація лицемірів. Блискуче, талановито ці думки виявляє в своїх „Вальдшнепах“ Хвильовий і, зробивши таку аналізу нашої дійсності, доводить, що єдине гасло, яке може запалити мільйони, піднести їх на височінь патосу боротьби за Україну, за народ, то є національне відродження, відродження нації.

Та годі нам робити таке припущення. Ми підемо слідом за Хвильовим, подивимось, поглянемо своїми власними очима, почуємо своїми власними вухами, що являють, що кажуть, що роблять його герої. „Комуніст“ Карамазов обіймає своїм розумом усі складні елементи життя, критично на все

дивиться, з великою самоаналізою, з певною провідною, ясною думкою на кожний день своєї роботи, на кожному кроці свого життя. У нього є завжди та основна провідна лінія, яка веде його в щоденній роботі. Але коли він стикається з суперечностями нашого часу, він стає іншим. Бо в цих суперечностях гинуть його основні принципи, за які він раніше боровся. І з хаосу, бруду, в якому він уявляє собі сучасне життя, перед ним, перед Карамазовим, виринає лише одна провідна думка, за яку слід боротися до загибелі, — національне відродження України.

Карамазов робив революцію, Карамазов був чекістом, Карамазов у недавньому минулому, коли гриміли громи громадянської війни на широких просторах і степах України, своєю власною рукою розстрілював ворогів і дивився просто у вічі смерті. В ці часи запеклої боротьби з ворогами пролетарської диктатури, з ворогами праці Карамазов зустрівся з Ганною, з дівчиною, що в боротьбі пролетаріату була не на аби-якому місці. Вона була теж чекісткою, вона стояла на варті диктатури пролетаріату і в борні з ворогами не раз допомагала Карамазову, як своєму вірному товаришеві. Але ті часи пройшли. Карамазов тільки може згадувати про недавнє минуле, коли, оточений з усіх боків ворогами, він мав підтримку в Ганні. Карамазов сьогодні далеко від Харкова, відпочиває. Відпочиває од вчорашньої громадянської

війни, від учорашнього Жовтня. А в порах могутнього тіла України відбуваються певні соціальні процеси. Карамазов знервований, розбитий суперечностями нашого часу. Він уже й на свою дружину дивиться, як на міщанку. І так само, як теперішній час у кожному рухові дратує його психіку, збуджує нервовість, конденсує ненависть до кожної частини життя нашої партії, так само це відбувається на його відносинах до Ганни. Ми не можемо і не хочемо сказати про те, що обов'язково кожний герой нашого письменника повинен бути чемний, повинен завжди ходити з бадьорою усмішкою, навіть тоді, коли йому не хочеться сміятися. Ми проти лицемірства й у житті, й у літературі, бо вона повинна відігравати відповідну виховну роль. Тому ми не можемо заперечувати, коли люди в недавньому минулому товаришували, були подружжями, а сьогодні розходяться. Справа не в цьому. Це справа, власне, тих, хто це робить. Це власна справа того автора, який хоче виявити ту чи іншу частину нашого суспільства, показати її під певним кутом зору. Справа, повторюємо, не в цьому. Роздратований Ганною, Карамазов зовсім іншими очима дивиться на неї. Він дивиться на неї не як обиватель, а як політик, з високим розумінням того, куди його країна, його нація ступає. Ганна в недавньому минулому бойова жінка пролетарської революції, а сьогодні член КП(б)У й подружжя Дмитра Карамазова, в думках героя

Хвильового виступає в такому вигляді: „Ганна все ж таки типова миргородська міщаночка й саме вона не дає йому зробитись цільною й рішучою людиною, саме вона й перешкоджає йому протиставити себе рабській психіці своїх дегенеративних земляків. Хіба ці здивовано вишневі (обов'язково вишневі) очі не характеризують її, що називається „до отказу“. Хіба це не вона та типова українська жінка, що, так ганебно випровадивши синів Тараса Бульби на Запорізьку Січ, пішла плодити безвольних людей?“

Карамазов, як бачимо, проти Ганни не тому, що вона особисто йому не подобається, як жінка, як дружина то - що, Карамазов проти Ганни тому, що вона є „типова українська жінка“, що ця українська жінка перешкоджає йому „протиставити себе рабській психіці своїх дегенеративних земляків“.

Ми не будемо говорити про те, чому саме, на думку Хвильового, українська жінка ганебно випроводила синів Тараса Бульби на Запорізьку Січ, чому після цього вона почала плодити безвольних людей. Ці слова є, власне, художнім оформленням певної політичної думки, що її має Хвильовий. У сьогоdnішньому дні на Україні він хоче бачити такі ж бурхливі картини, як бачив він їх в історії Запорізької Січі. В сьогоdnішньому дні України перед собою він хоче побачити людей іншої психіки, іншої волі, ніж те, що в дійсності є. І тому

Хвильовий, кинувши тінь на матір Андрія й Остапа, кинув виклик усьому жіноцтву України. Виклик цей у художній формі, безумовно, має ту політичну суть, що він перед усім жіноцтвом України ставить проблему виховання дітей з новою психікою, з новими думками, з новими перспективами, порівнюючи з тим, що ми маємо в теперішньому житті радянської України. Чому саме потрібна зміна психіки, чому саме потрібно змінити цей курс у верхівлі нашого суспільства, що сьогодні є керовником України? Це не випадковий елемент у „Вальдшнепах“. Дмитро Карамазов виступає у „Вальдшнепах“—в 5 книжці „ВАПЛІТЕ“, як суцільна людина з твердою думкою про події на Україні. В розмові зі своїм товаришем Вовчиком, говорячи про сучасність, він каже, що тільки через убивство можна прийти до нового: „Товариш Вовчик ще з більшим здивованням подивився на приятеля.—З якого це часу ти почав так думати? спитав він.—Саме з того часу, коли я весело подивився на майбутнє, коли в мені знову зі страшною силою заговорила воля до перемоги, коли я знову почав безумовно ненавидити своїх обмежених сучасників“.

Отже, сучасники Дмитра Карамазова обмежені. Партія, робітничий клас—усе це штамп, усе це обмежені, недорозвинуті люди. Характерна риса, що звертає на себе увагу, як невеличкий штрих: „Тьотя Клава так дзвінко зареготала, що провінційальна парочка (здається, колишній столоначальник

і пристаркувата дочка місцевого кавалера червоного прапору), що йшла їм назустріч, поспішно одлетіла в бік і дала дорогу веселій компанії“.

Дочки є молоді, старі, пристаркуваті й бувають у житті такі випадки, коли стара дівка так і вмирає, не виходячи заміж. Справа не в цьому. Але чому Хвильовий обов'язково хоче виставити місцевого кавалера червоного прапору в ролі старого, царських часів урядника, чи то земського начальника, чи то станового пристава, чи старшини, чи ще якого-небудь представника певної класи визискувачів трудящих? Навіть і не це основне. Основне те, що з появою цієї пристаркуватої дочки місцевого кавалера червоного прапору так і уявляємо ми собі це тупе, дегенеративне, як у свині, обличчя того самого кавалера червоного прапору. Це ж не демагогія, це та „дійсність“, що виникає з кожного образу Хвильового. Це — між іншим.

Справа не в пристаркуватій дочці місцевого кавалера червоного прапору. Згадавши між іншим про „лопанський центр“ (інтересна характеристика столиці соціалістичної України), він устами Дмитра Карамазова підходить до розв'язання основних проблем.

Він говорить уже не тільки про українську жінку, що плодить безвольних людей, він хоче ідейно роззброїти і вбити найвиразніших, найрідніших для українських трудящих мас людей.

Зокрема про Тараса Шевченка Дмитро Карамазов каже: „Я хочу сказати, що з Тарасами Шевченками я нічого не маю спільного“.

— Коли тільки це, то я рада,— промовила Аглая, замислюючись.— Саме таких людей і бракує вашій нації. Мені здалося, що ти не так хотів сказати. Ти розумієш мене? Я гадаю, що без великого ентузіазму не може бути справжніх економістів.— Цілком справедливо,— погодився Карамазов. Кіл, очевидно, вибивають колом, і „закобзарену“ психіку можна виховати тільки, так би мовити, загайяватизованим „капіталом“.

— Не в брову, а в око,— з захопленням сказала Аглая.— Без якогось Лонгфело і справді не зробити вам своїх економістів і політиків. От я тільки думаю, що Маркса ти зовсім даремно припрягаєш сюди.

— Це справа переконання,— незадоволено сказав Дмитрій.

— Не думаю. Бо Маркс є зовсім чужорідний елемент для вашої країни. А тобі відомо, що коли до водороду додати кислороду, то гаряче тіло не встигає навіть приторкнутись до цієї мішанини — одразу ж виникає вибух і... вода. А в тім, не будемо сперечатись. Мені цікаве друге питання. Говорячи про Тараса Шевченка, ти мав на увазі віршомазів взагалі чи саме його, божка вашої нації?

— Я мав на увазі і віршомазів взагалі, і його зосібна.

— За що ж ти Шевченка так ненавидиш?

— За що я його ненавиджу?— Карамазов знову зробив незадоволене обличчя: мовляв — навіщо цей допит. Потім раптом нервово одкинув волосся й зупинився.— А зате я його ненавиджу,—надмірно запалюючись, сказав він злим голосом,— що саме Шевченко кастрував нашу інтелігенцію. Хіба це не він виховав цього тупоголового раба—просвітянина, що ім'я йому легіон? Хіба це не Шевченко—цей, можливо, не поганий поет і на подив малокультурна й безвольна людина — хіба це не він навчив нас писати вірші, сентиментальничати „по - катеринячи“, бунтувати „по - гайдамачому“ — безглуздо, безсильно й дивитись на світ й будівництво його крізь призму підсолодженого страшними фразами пасеїзму? Хіба це не він—цей крепак — навчив нас лаяти пана, як то кажуть, за очі й пити з ним горілку та холуйствувати перед ним, коли той фамільярно потріпає нас по плечу й каже: „А ти, Матюшо, все - таки талант“. Саме цей іконописний „батько Тарас“ і затримав культурний розвиток нашої нації й не дав їй своєчасно оформитись у державну одиницю. Дурачки думають, що коли б не було Шевченка, то не було б і України. А я от гадаю, на чорта вона й здалася така, якою ми її бачимо аж досі... бо в сьогоденному вигляді з своїми ідіотськими українізаціями в соціальних процесах вона виконує тільки ролю тормоза“.

Як бачимо, Аглая й Дмитро Карамазов цілком одної думки про те, що Маркс є зовсім чужорідний елемент для нашої країни. Шевченко і його типи в нашій країні повинні згинуть, бо вони, мовляв, кастрували нашу інтелігенцію, бо вони виховали тупоголового раба - просвітянина і створили традицію тої просвітянщини, ім'я якій легіон, бо, нарешті, Шевченко затримав культурний розвиток України.

Чому саме сьогодні, після Жовтня, на десятому році Маркс для нас чужорідний елемент? Чому саме не пролетаріят, не тяжка індустрія, не партія поведе за собою нашу країну, а має її повести новий тип переродженого, перетвореного Дмитра Карамазова, який стане Лонгфелом для української нації? І тільки після цього зможе бути для українського народу і Маркс, і те відродження, про яке мріє Аглая і Дмитро Карамазов. Ясно одне, що Дмитро Карамазов ненавидить усіма фібрами своєї душі сучасність, бо інакше в такий момент він не говорив би про водород і кислород, він не говорив би про ті хемічні реакції, які на соціальній мові означають нову революцію. Зовсім не згадує Хвильовий позитивних елементів нашого життя. Натомість вся його концепція йде проти них і веде до відродження нації не в пролетарському, а, безумовно, в буржуазному розумінні.

З цієї концепції виникає така схема відродження нації. Спочатку треба утворити певні кадри

української нової загартованої інтелігенції. Спочатку повинен прийти загартований український Лонгфело, щоб повести український народ до стану другого велетенського соціального руху. І тільки після того зможуть бути нові економісти, нові робітники, що економіку й соціальне життя нашої країни поведуть до нових днів.

Що тут маємо спільного хоч з якою б то не було нашою або спорідненою нам установкою? Нічогісінько. Хвильовий вважає, що треба всі векселі за наші нестатки, некультурність, малописьменність подати не старому ладові, не старим класам, які в минулому визискували трудящий український люд. Не вони, мовляв, були порепоною цьому, а перепною цьому був Шевченко, який не міг повести націю зовсім іншою дорогою, ніж вона йде тепер до свого відродження. Але ж все-таки яке відродження? Куди вона йтиме? Яку соціальну путь, устами свого героя Карамазова, прокладає Хвильовий у цьому відродженні? Відповідь на це ми можемо знайти в його трактуванні про національну політику: „Дурачки думають, що коли б не було Шевченка, то не було б і України. А я от гадаю, що на чорта вона й здалася така, яку ми її бачимо аж досі... Бо в сьогоднішньому вигляді, з своїми ідіотськими українізаціями в соціальних процесах вона виконує тільки роль тормоза“. Отже, соціалістична Україна всім комплексом соціально-економічних чинників, що скеро-

вують її шалений біг у соціалістичне річище, за словами героя Хвильового Карамазова, здалася на чорта. Українізація, ідіотська українізація, на думку Карамазова, що проводить її партія, не є позитивна, а тільки відіграє роль тормоза. Не такої українізації хоче Хвильовий...

II

Хвильовий мріє про відродження нації в буржуазному розумінні. Говорячи про відродження нації, М. Хвильовий фактично штурмує національну політику нашої партії.

Але, може, хоч які-небудь позитивні сили вводить в роман Хвильовий; щоб розгорнути картину нашого будівництва.

Є це? Нема.

Бо Карамазов так характеризує теперішній стан революції: „Хіба революційні гасла сьогоднішнього дня завтра не можуть стати реакційними? Хіба ми не маємо прикладів? І навпаки: хіба лозунги якогось 17 року сьогодні не стали фарисейством і матеріалом для спекуляції?“ Отже, як бачимо, на думку героя Хвильового, революційні гасла Жовтня 1917 року сьогодні стали реакційними. Прапор 1917 року сьогодні став фарисейством і матеріалом для спекуляції. Партія, робітничка класа, що бореться з буржуазією в Жовтні, сьогодні стала фарисеями. Виходить, КП(б)У перед народом б'є себе в груди, божиться комунізмом, боротьбою за

соціалізм у своїй країні, оточений з усіх боків капіталістами, а в той же час веде країну до переродження, до такого стану, коли ворог прийде й голими руками забере всі здобутки революції. В розмові з своєю дружиною Ганною Карамазов говорить: „Я думаю зараз про наше фарисейство й думаю, чому ми не соромимось говорити про пюре й котлетки. Чому ми, нарешті, не соромимось проїдати тут народні гроші... Саме в той час, коли навкруги нас люди живуть у неможливих злиднях, у таких злиднях, що аж ридати хочеться... Чому ми, нарешті, боїмось виносити гірку правду на люди (хоч люди і без нас її знають) і ховаємо по своїх ком'ячейках“. Отже, ми боїмося виносити гірку правду на народ, ховаємо її по своїх ком'ячейках, проїдаємо народні гроші. Так зі слів Карамазова, героя Хвильового, компартія не стала на шлях руйнації класового суспільства, компартія нічого не робить для того, щоб перетворити країну в суспільство праці. Мовляв, вона в жовтні 1917 року кинула гасло соціалістичної революції, під червоними прапорами вела маси на боротьбу з капіталом, і минуло коротких десять років, як компартія в програмі своєї роботи фактично переродилась, перестала бути комуністичною партією, а стала партією зради комунізму. Червоний прапор, що тремтів у її руках на барикадах і вів мільйони мас на боротьбу з капіталом, уже давно зблід і під брудом фарисейства через десять років став навіть чорним.

Як бачимо, з концепції Хвильового виникає, що ніби справа, яку розгорнула молода героїчна пролетарська класа та її авангард, компартія, власне до того зводиться, щоб поставити питання тільки виключно про зміну класового панування одної класи класовим пануванням іншої класи. І все. Закріпивши стан свого панування, компартія боїться говорити правду масам, робить величезні розтрати, краде народні гроші, перероджується, і революція, за словами того ж Карамазова, в недавньому минулому, попала в „раковину з калом“.

Але Карамазов далекий від пролетарського розуміння революції та тих процесів, що проходять зараз на Україні. Ми вже бачили, що розуміння національної політики, соціалістичного будівництва, розуміння класових сил в країні, що є основним регулятором нашого суспільства — все це не наше, вороже нам. Це стверджується поглядами на революцію: „Революцію маса творить через свою інтелігенцію, бо всякий масовий вибух тільки тоді робиться революцією, коли ним починають керувати Дантони, Леніни чи то Троцькі“. Зрозуміло, чому Маркс є чужим елементом в поглядах Карамазова для України, зрозуміло, чому гасла 1917 року в уяві Карамазова зараз є фарисейством. Бо в основному питанні, в питанні про революцію, хто її робить, хто нею керує, Карамазов зводить все виключно до ватажка, до одної людини. Невже Карамазов зараз, на десятому році, припускає, що

одна людина, навіть геніяльна, може робити революцію без відповідного піднесення організованої пролетарської класової боротьби на теренах певних країн? Зводячи все до одної людини в справі революції, Хвильовий попадає в лабеті чужої нам ідеології, він стає виявником ідеалістичного світогляду.

Але в чім справа, чому всі ці розмови веде Карамазов з Аглаєю, чому Аглая стає тою людиною в „Вальдшнепах“, якій Карамазов викладає таємниці своїх думок? Чому саме Аглая стала об'єктом, до якого Карамазов підійшов з великим довір'ям, розказав про свої сумніви? Аджеж він не говорить їх своєму недавньому товаришеві Ганні? Чому Аглая, а не Ганна? Хто веде перед у „Вальдшнепах“? Аглая. Вона веде й Карамазова. Аглая по суті виявник фашистських настроїв у наші часи. Звідки вона виникла у Хвильового? Біля наших партійних ячеек, профспілок, навколо радянського суспільства, поруч із ним іде інше життя. Як би ми широко не розгорнули всі свої суспільні організації, як би ми не поставили питання про найбільше охоплення всіма суспільними організаціями населення нашої країни, ми повинні зазначити, що в країні нашої є люди, які з ворожими думками виступають проти наших ідей, проти нашого будівництва. Ми знаємо, що ці люди, виявляючи невелику кількісно й якісно силу, все ж таки перешкоджають нашому будівництву. Ці шари йдуть

з непівських кіл, маючи під собою непівський ґрунт, формують вони ідеологію нової непівської буржуазії. Ми можемо з певністю сказати, що поруч із нашими партійними й комсомольськими ячейками, профспілковим об'єднанням і нашими школами, є певні середовища, які, маючи за ґрунт для себе нову буржуазію, виховують новий фашистський світогляд в нашій країні. Ці люди мріють про те, щоб скинути владу робітників і селян, ці люди думають про те, щоб розбити нашу партію, знищити суспільство пролетаріату. Тому, зрозуміла річ, що основною проблемою в справі ідейного роззброєння ворога є відповідне гуртування наших сил у боротьбі з тими чужими нам ідеями.

Виразницею такого чужого нам погляду молодії української фашистської буржуазії є Аглая. Вона прекрасно знає, що собою являє компартія, вона знає наше внутрішнє життя. Вона прекрасно знає, як живуть профспілки, вузи. Вона живе поруч них, вона кожний день їх спостерігає, вона кожний час критикує їхню роботу, критикує зле, критикує люто, і в цій критиці гартує ворожу проти нашого суспільства ідеологію. Але це не заважає Аглаї відповідним чином вести розмови з так званим „комуністом“ Карамазовим. Ці розмови вона веде для того, щоб остаточно вплинути на Карамазова й зробити його зброєю своїх ідей: „Ми хочемо сказати, — кинула Аглая, — що комуністи, хоч і не погані люди, але в більшості страшенно нудні...

8348

Ну, словом, світорозуміння їхнє — можна напевне твердити — не сягає далі Чемберлена з моноклем і чергової парт'ячейки. Правда, цікавляться ще китайськими справами“.

Хіба в цих коротких словах, повних сарказму й злої іронії над компартією й партійними ячейками, над її комуністами, не видно, що з Карамазовим говорить ворог, хіба не видно те, що ця людина дивиться на компартію, на революційне суспільство, як на нудний етап в житті людства? Зрозуміло, що кожний діяч, кожний активний елемент повинен боротись з цим нудним світоглядом, що не сягає далі ячейки й Чемберлена, хоч займаються, правда, і „китайськими справами“. Ясна річ, що в поглядах Аглаї компартія виступає в ролі якогось то кретина, старого волосного старшини, який, одслуживши службу божу, йде на роботу, грабує, обманює, дурить, живе тільки власним життям і стає найкращим виразником суспільної реакції і застою.

Та що ми будемо говорити про Аглаю. Дамо їй слово. Вона сама про себе скаже:

„Я випила, товариство, за відважних і вольових людей. Чуєте? Я випила за безумство хоробрих. Але не за те безумство, що виродилось у сорентівського міщанина Пешкова, я випила за те безумство, що привело троглодита до стану вшуканої європейської людини. Я випила за те безумство, що не знає тупиків і горить вічним

огнем стремлінням в невідомі краї. Я випила за безумство конквістадорів. Ви мене, Ганно, розумієте. Дозвольте вам одрекомендуватись. Я — нова людина нашого часу. Я — одна з тих молодих людей, що, як гриби, виростають біля ваших ком'ячейок і яких ви не помічаєте. Дмитрій Карамазов, ти знаєш, хто перед тобою сидить? О, ти не знаєш, як сказав би Гоголь, хто сидить перед тобою. Це сидить твій антипод. Але ви мене все-таки, я бачу, не розумієте. Ах, друзі дорогі... Давайте ще вип'ємо за безумство..." Карамазов із захопленням дивився на дівчину. — „Ще я хочу сказати, друзі мої, що хоч це й дивно, а породив мене ніхто інший, як ваша ячейка. Це моя рідна мама. Ну, от уявіть собі. Росте десь в якомусь, скажімо, „вузі“ дівчина. Дівчина, що називається, кров із молоком. Від природи її покликано до кипучої діяльності — не тієї, що комсомолить у пустопорожнє. Ну, скажімо, якоюсь нудною доповіддю, чи то „Собачим завулком“, а тієї, що, скажімо, Перовська. І от кличе її ячейка й каже: „так от що, свідома юнко, будеш ти в нас кандидаткою в комсомол... Твоє яке походження? А на чорта мені це походження. Не я ж робила батька, а він мене зробив... — Ні, почекайте, я ще не скінчила. — Аглая грубо взяла за руку Ганну і посадила її. — Так от, що ж мені робити. Ви розумієте — мене від природи покликано до кипучої діяльності, і я хочу творити життя. Не так, як його творите

ви, Ганно, і не так, як ти, Дмитрій Карамазов (вона знову випила келіх горілки), а так, як її творили хоробрі на протязі тисячі років...

Ви, звичайно, скажете, що я пропоную ідеологію нової буржуазії. Хай буде по-вашому. Але буде й по-моєму, бо ми — я й тисячі Аглай у спідницях та штанях — не можемо далі жити без повітря“.

Як бачимо, Аглая ворожа нам сила. В Аглаї відповідна ідеологія нової буржуазії. Аглая — представник цієї нової буржуазії, і ця нова буржуазія розуміє, що дійсно без кипучої діяльності, без хоробрости, без сучасників, які можуть запалити молоде покоління представників буржуазної класи романтикою боротьби з радянською владою, без цього тисячі Аглай в штанях і в спідницях нічого не зможуть зробити. Аглая свідома. Вона знає, що вона представник тих, хто закликаний в нашому суспільстві протиріччями його розвитку боротись з компартією, з пролетаріатом. Аглаї історично мусять боротися з нами жорстоко, до загину, бо вони — антиподи компартії, антиподи пролетаріату. І під шаленим натиском ідеології Аглаї „комуніст“ Карамазов відступає, здає свої позиції і поволі стає бранцем фашизму.

Справа, нарешті, не в тому, що Аглая є представник начеб-то іншої нації, що вона московка. Справа не в цьому. Це може заінтригувати відповідним чином Карамазова, це може надати фабулі

роману більшого ефекту, але по суті так званий „комуніст“ Карамазов, з усіма його думками піддається впливі Аглаї — представникові ворожої нам класи.

Белькочучи по-дитячому проти тверджень Аглаї, стаючи апологетом тої самої Аглаї, Карамазов говорить про те, що він закликаний розв'язати основну соціальну проблему. „Відродження моєї нації — це шлях до чіткої диференціації в нашому суспільстві і, значить, крок до соціалізму“. Ми говоримо й будемо говорити про диференціацію суспільства в умовах капіталізму. Але ставити питання про збільшення диференціації в нашій соціалістичній республіці — це ж явна апологетика меншовизму, який говорить про те, що наше суспільство Радянської України знову повертає до старого капіталістичного стану. Цеб-то „так зване“ соціалістичне будівництво не дає своїх позитивних наслідків і приводить зовсім до протилежного. Така лінія веде до ворожої нам сили.

Але зате герой Хвильового Карамазов має прекрасну вчительку. Вона уявляє стан Карамазова в партії, вона знає, що потрібно Карамазову, вона знає, як повинен Карамазов робити сьогодні і навіть пророкує, що зробить він завтра.

Характеризуючи Карамазова, Аглая каже: „Отже, маємо безперечно здібного недоучку з романтичним складом натури. Значить, маємо те, що прийнято називати щирою людиною і що можна підкупити

щирістю й використати на всі сто відсотків. Карамазова захопила соціяльна революція своїм розмахом, своїми соціальними ідеалами, що їх вона поставила на своєму прапорі. В ім'я цих ідеалів він ішов на смерть і пішов би, висловлюючись його стилем, ще на тисячу смертей. Але як мусив себе почувати Дмитрій Карамазов, коли він, попавши в так зване „соціялістичне“ оточення, побачив, що з розмаху нічого не вийшло й що його комуністична партія потихесеньку та полегесеньку перетворюється на звичайного „собірателя землі руської“ і спускається, так би мовити, на тормозах до інтересів хитренького міщанина - середнячка. Це вже занадто, бо, на погляд Карамазова, цей середнячок завжди стоїть і стояв грізною примарою на путях до світового прогресу, і, значить, на його погляд, до справжнього соціалізму“. Карамазов говорить про фарисеїв, а Аглая, його вчителька, представник нової молодії буржуазії, представник фашизму в нашій країні, говорить про партію, як про хитренького міщанина - середняка, говорить про партію в умовах соціялістичного будівництва на Україні, як про „собірателя“ землі руської, говорить про партію, як про дрібненького міщанина, який кинувся на арену боротьби, а потім, помітивши великі перепони, потихесеньку - полегесеньку спускається на тормозах, щоб ніхто не помітив. Говорить про партію, як про міщанина, який стоїть грізною примарою на путях до світового прогресу.

Так говорить вчитель Карамазова — Аглая. Так за нею говорить сам Карамазов. Але, на думку Аглаї, Карамазов — прекрасний об'єкт для прикладання її сили. Карамазов повинен працювати над собою, над своєю волею, над своїм характером, повинен вийти на широку дорогу, загартувати себе й організувати тисячі таких самих, як і він, щоб повернути історію України іншими шляхами.

Чому повинен Карамазов негайно шукати інших шляхів? Чому він повинен в умовах нашого суспільства нагромаджувати нові сили, кличучи ті сили до більшої організованості, вичікувати слушного часу, щоб виступити на бій? Чому?

„Словом, Дмитрій Карамазов і Дмитрії Карамазови прийшли до жахливої для них думки: немає виходу. Зі своєю партією рвати не можна, бо це, мовляв, зрада не тільки партії, але й тим соціальним ідеалам, що за них вони так романтично йшли на смерть, це буде, нарешті, зрада самим собі. Але й не рвати теж не можна. Словом, вони зупинились на якомусь ідіотському роздоріжжі. І от Карамазови почали філософствувати й шукати виходу з зачарованого кола. Але й тут їм не пощастило, бо вони шукали парикмахерські перпетуум мобіле: шукали такого становища, коли й вівці залишаються цілі, і вовки не почувають голоду. Коротко кажучи, ці недоучки остаточно заплутались і таким чином прийшли до душевної кризи. Ці Карамазови забули, що вони Карамазинки, що їм бракує

доброго пастиря. Вони (часто розумні й талановиті) нездібні бути оформителями й творцями нових ідеологій, бо їм бракує широкої індивідуальної ініціативи й навіть відповідних термінів, щоб утворити програму свого нового світогляду. Це запальні Диогени, що їх використовують Маркси та Енгельси, але це не Маркси й Енгельси. Карамазов завдяки романтичному складові своєї натури й завдяки, мабуть, революції хоче так розв'язувати проблеми універсального значіння, але він їх розв'язує в хаосі своєї ідеологічної кризи, в хаосі своїх недоношених уявлень про картину світу й тому послідовно му- сить прийти до розбитого корита“.

В сучасних умовах для Карамазова ідейною від- душиною стала: „ідея відродження його молодой нації“. Аглая сама росіянка, але вона вивчила українську мову, і коли цю людину з таким іде- ологічним світоглядом запитують, через що вона кинула свою вітчизну, РСФРР, то вона каже: „Чому не припустити, що мені душно на своїй вітчизні, — загадково посміхнулась Аглая. — В таких випадках можна зробитись навіть киргизом то - що, коли в Киргизії є оддушина“.

Ось в цім філософія Карамазового навчителя! Аглая ненавидить нове суспільство. Аглая проти компартії. Аглая вважає компартію за тупоголових дрібних міщан - середняків, Аглая проти „пересіч- ности“ нашого суспільства. Аглаї душно, так душно, як може бути душно молодій буржуазії, що хоче

скинути диктатуру пролетаріату. Аглая хоче дихнути вільно, вона не може зробити цього в РСФРР, вона ладна кинутись і в Киргизію, не то на Україну, аби тільки дихнути вільним повітрям і знайти щілину для своєї фашистської роботи. Тому Аглая їде на Україну, тому Аглая вивчає українську мову і, конденсуючи в собі світогляд молодого буржуазії, зупиняє свій зір на так званому комуністі Карамазові, який став виявником і носієм ідеї відродження нації, безумовно в буржуазному розумінні. Цю ідею хоче розвернути в великий потік Аглая. Вона весь свій талант, силу слова, елементи романтики зосереджує в акцію своєї роботи над представником комуністичної партії для того, щоб розвернути в реальному житті боротьбу проти пересічного міщанина - середнячка, проти обмеженого ком'ячейщика то - що й звести класові рахунки з пролетарським суспільством. І з такою філософією Аглаї „комуніст“ Карамазов згоден. Як бачимо, Хвильовий став закінченим апологетом молодого українського буржуазії. Він кинув гасло боротьби з нашим суспільством, він визнав, що революція, за словами Карамазова, опинилась в тупику, він визнає, що компартія стала фарисеями, що немає жодної перспективи, і тому єдиним гаслом повинно бути виховання молодого загартованого людини з світоглядом українського націоналізму, яка виведе Україну на новий шлях — на шлях національного відродження, в буржуазне річище. Так комуніст Хвильовий через

свого героя Карамазова дійшов до апологетики українського націоналізму.

III

Фашистка Аглая знає добре, що замало говорити про відродження нації, за єдиний вихід з післяреволюційного глухого закутка.

В свої загальнопринципові твердження треба вкладати конкретну суть. Треба ілюструвати свої думки разючими фактами з життя країни, де так багато „пересічності“.

Істина стає життєвою, коли вона може вбратися в одержу органічного звязку з життям мільйонів.

Десятий раз летить земля навколо сонця, а диктатура пролетаріату непохитна. Десяті роковини своєї жалоби справляє еміграція, а дійсної реальної надії на завтрашній день не має. Несе він сум і чорну могилу смерті.

Сподіванки? На кого?

Давно оцвіли надії на звитяжні марші інтервентів, і вже давно десятки тисяч верстов кордонів рад перестали промовляти гарматами.

День за днем летить час уперед, а в скронях ритми пульсу все слабшають. Гострий разючий біль наче розпаленими обценьками обіймає чоло еміграції, і руки її в розпуці не находять опертя.

Нема його.

Завтрішній день може принести нові бурі, але кому вони допоможуть. Може, вони, остаточно одним ударом скинуть у прірву останні надії. Розпач і холод смерти віє з майбутнього дня для ворогів революції, і знесилені руки їхні благають допомоги у фінансових королів світу.

З усіх комбінацій для них одна найпевніша, найдоцільніша, бо вона остання. Це — орієнтація на внутрішні ворожі сили пролетаріату. Шукати їх, пестити, вирощувати й ширити їхню міць — ось завдання фашизму на терені України. Для цього потрібно активно організовувати свої сили і так само активно дезорганізовувати сили революції, сили партії.

Тому так настирливо Аглая, молода фашистка, наступає на Карамазова. Те саме робить вона і з другим комуністом Євгенієм Валентиновичем. Перед нами старий член партії — росіянин, досвідчений марксист, зі слів Хвильового. Але яким мерзотним, опаплюженим вивів його на літературний кін Хвильовий. Як через учителя Карамазова, Аглаю, глузує він з цього нещасного Євгенія Валентиновича!

Після цієї характеристики Євгенія Валентиновича у нас складається уява, що бачите ви не члена ВКП, старого більшовика, а якогось гоголівського Афанасія Івановича. Смішне, жалюгідне вражіння справляє Євгеній Валентинович. Не старий більшовик це, не член ВКП.

Та Хвильовий у другій частині „Вальдшнепів“, що її ми мали нагоду прочитати, виставляє на показ такого чудасія, хоч і марксистського професора, спеціально для того, щоб дати можливість другому своєму персонажеві, фашистці Аглаї, давати йому ляпаса. Так роблять у цирку, коли виводять кловна і б'ють його в лице, а оскаженіла аудиторія по-звірячому гогоче. Так робить Хвильовий з Євгенієм Валентиновичем. Нам шкода не Євгенія і не його батька Валентина чи якогось там іншого, ні-ні. Справа не в Євгенії й не у Валентині. Одне настирливе питання йде за нами. Для чого автор виставляє таким ідіотом, дегенератом старого члена партії, досвідченого марксиста? Чому саме скроні цього марксиста Хвильовий підставляє під плювки фашистки? Чому на фоні цього не професора, а дурня, не члена партії, а міщанина, не марксиста, а нікчемного обивателя, з такою погордою розправляє свої груди молода фашистка Аглая і так нахабно розкидає стегнами? Чому вона, ця Аглая, з викристалізованою ідеологією фашизму на герці має проти себе смішного обивателя Євгенія Валентиновича і дегенеративного Карамазова?

Це зроблено для того, щоб як-найяскравіше відзначити глухий кут, куди потрапила революція. Це зроблено для того, щоб з найбільшою силою на тлі заскорузлости, пересічності й обмежености пролунав крик однаю гасел 1917 року, що тепер стали фарисейством.

Це, нарешті, зроблено для того, щоб гасло українського фашизму над розпачем і занепадом революції буйно розцвітало.

„Ти, Женю, краще розкажи нам, як ти будеш соціалізм в одній країні?“ — так питає фашистка Аглая цього „Женю“.

Так можуть питати хіба лише бранця, аби, поглузувавши над ним, розстріляти. І Врангель, і Денікін, і Петлюра так робили з нами. Але нині нема бойовости. Тепер — тиша, і в тиші цій, до речі, рідня Євгенія Валентиновича такі запитання дає старому членові партії з метою поглузувати.

Вихопивши для глузування такого типа російського комуніста, старого члена партії і марксиста, Хвильовий так його характеризує устами Аглаї:

„Та це ж той самий руський інтелігент-інтернаціоналіст, який з охотою говорить про самовизначення націй... тільки не тих, що входять у Радянський Союз, який всюди бачить петлюрівщину... і не помічає своєї устряловщини, який і досі думає, що українська культура існує... як австрійська інтрига, який, показуючи Європі досягнення руського генія, виводить на арену й інші народи Союзу... як цікавий „Зоо“ ображених руським царатом малп. Словом, це саме той інтернаціоналіст, який під своїм космополітизмом ховає звичайнісінький собі зоологічний націоналізм“.

Можна було б подумати, що маємо справу з якимось окремим виразником російського велико-

державного націоналізму. Такі люди безумовно є, і завдання нашої літератури — бити їх до смерті.

Але справа зовсім инакша. Аглая характеризує партію як зборище тих, „яким у житті при інших умовах зовсім не було б місця...“

І далі: „... В партії залишились тільки (я не говорю про верхушку — до неї спеціальний підхід)... тільки дрібні кар'єристи „ревізорівського“ масштабу, самоварники й аршинники, тупоголові міщани канарейчного гатунку, некрасиві жінки й т. д.“

Такі погляди розгортає Аглая на партію, і з цими поглядами погоджується Карамазов.

„Полемізуючи“ з професором „марксизму“, Аглая каже: „Ну, скажімо так: хіба від твого матеріалізму не залишились тільки ріжки та ніжки?..“

Хіба ви не кастрували життя цим „пошлим“ обожненням Арістотеля... чи то пак „Кремльовського мрійника?“

Б'ючи професора, члена партії, що не може жодного слова сказати проти таких фашистських тверджень, і, заявляючи, що вона може бути ідеологом „тільки українського фашизму“, Аглая не тільки не знаходить опору від комуніста Карамазова, а навпаки.

„Аглая блиснула білками своїх очей і зупинилась. Карамазов відчув, як йому прискорено забилося серце: щось без кінця привабливе він побачив в її погляді, і йому здалося, що він стоїть на краю таємного бездонного провалля“.

Хто став над безоднею та до того ще не має жодного опертя і втратив рівновагу, той неминуче злетить в неї і загине.

Аглая йде далі. Вона не може ні на хвилину спинитися, бо вона представник войовничого українського фашизму.

Вона б'є професора :

„Але,— підхопила Аглая,— я, Євгенію Валентиновичу, боюсь цих поглядів, бо не хочу розлучитись з партією. Так? І потім навіщо мені ця критика, коли вона може порушити єдність моєї Калузької вітчизни? Так? Краще я вже буду виконувати роль туманопускателя і творця „безвремення“, щоб потім передати своєму рідному фашизмові... „єдиную неделимую“? Так? О, ти, безперечно, знаєш, де раки зимують. Ти прекрасно розумієш, що Робесп'єр уже давно послав на гільотину Дантона і ти прекрасно розумієш, що і сам він доживає останні дні. Але ти добре засвоїв і те, що четвертий Інтернаціонал сьогодні неможливий і що взагалі становище безвиходне. Десь позахалявно ти, може, і зідхаєш важко, мовляв, з диктатури пролетаріату та з світової революції нічого не вийшло, але в той же час ти не можеш не втішати себе й тим, що Расея збунтувала цілий світ і... значить, по суті нічого поганого не трапилось.

Отже треба лише найти в собі мужність довести до її логічного кінця і тільки! — Правда?“

Як бачимо, в поглядах Карамазова і Аглаї немає жодних розходжень. Даремно Хвильовий робить спробу проводити якусь межу між ними. По суті Карамазов і Аглая йдуть одне одному назустріч. Ріжниця тільки у вихідних точках. Карамазов втратив віру в сьогоднішній день нашої революції і в реалізації гасел 1917 року бачить лише одне фарисейство; Аглая йде з другого боку, із джерел непівської фашистської буржуазії, з ясною провідною думкою про реванш.

Аглая захоплює Дмитра Карамазова, як представник певних класових поглядів. Ріжниця між ними хіба тільки та, що Аглая від початку до кінця, як представник певних класових про шарувань, ворожих пролетаріатові—активна, войовнича.

Аглая розумна. Аглая сильна. Аглая гарна, красномовна, Аглая тверда в своїх поглядах, як криця. Така Аглая у Хвильового.

Чому ж їй не бути такою, коли Хвильовий протиставив їй не професора марксизму, а обивателя, міщанина й дурня?

Чому їй не схилити до себе Карамазова, коли в них співзвучність поглядів на національну справу?

Не даремно Аглая каже „професорові: „... Знаєш, коли я говорю з тобою (і взагалі з людьми, подібними до тебе), тоді я не тільки переконуюсь, що ви цілком пропащий народ, але й більше того: мій світогляд усе більше загострюється і викристалізовується“.

Карамазов і Аглая сходяться на одному, на основному, що революція відійшла в минуле, що великі гасла соціальних заворушень 1917 року стали фарисейством, що історія в нових вбраннях повторює в 30-тих роках ХХ сторіччя криваві дні французького термідору. „Робесп'єр уже давно поклав на гільйотину Дантона і... сам він доживає останні дні. Що з „диктатури пролетаріату та з світової революції нічого не вийде“.

Термідор у повному розгарі. Що ж залишається робити? Єдиний порятунок — націоналізм. Треба подбати лише про те, щоб термідор привів до створення могутньої української національної держави. І тут не може бути вагання, бо коли українець „комуніст“ не робитиме цього — зробить це російський „комуніст“, але зробить проти його, проти українця для того, щоб передати своєму рідному фашизмові „єдиную невіділимую“.

На думку героїв Хвильового, питання стоїть так, або за російський, або за український фашизм. Третього шляху немає. Євгеній Валентинович, „російський комуніст“, держиться в партії для того, щоб сприяти російському фашизмові до створення „єдиної невіділимой“. Аглая, ведучи за собою „комуніста“ Карамазова, повинна створити українську націоналістичну державу. В поглядах на ролі українського націоналізму між Карамазовим та Аглаєю нема розходжень. Загрожуючи Євгенію Валентиновичу, Аглая каже:

„Справа в тому, що український націоналізм не дає і не дасть спокою твоєму російському мракобесію. Справа в тому, що як ти не кажи, а в його особі виходить на історичну арену молодий прогресивний фактор“.

Зрозуміла річ, що для українського фашиста в теперішніх умовах український націоналізм — прогресивне явище. Було б дивно, якби цей фашизм іншим гаслом спробував прикривати своє обличчя. Як бачимо, він навіть „не дасть спокою... російському мракобесію“...

Але в унісон політичному світоглядові фашистки комуніст Карамазов каже, що український націоналізм „мусить бути багато прогресивніший за російський“.

Невідомо, яка партія може терпіти в своїх лавах членів з такими поглядами на націоналізм після пролетарської революції.

Хіба невідомо, що в соціялістичних республіках кожний націоналізм — це ворог звияжного маршу революції?

Хіба невідомо, що який би не був націоналізм, а він в умовах диктатури пролетаріату спричиниться до нагромодження сил контр-революційних вибухів?

Хіба такі погляди можна з'єднати з яким би не було розумінням розгортання Союзу наших республік в дійсну інтернаціональну сем'ю?

Хіба, нарешті, погляди Карамазова мають хоч крихту віри в наше сучасне?

Ні.

Бо революція, на думку цього „комуніста“, залишила по собі лише один спогад — „димок“ на далекому небі.

Таке порівняння спогадів про революцію бадьорить фашистку Аглаю, викликає шалену радість, і вона, підтримуючи думку Карамазова, з захопленням сприймає ці слова:

„Який прекрасний димок. Нюхайте ж, друзі мої, і переконайтесь нарешті, що нічого вічного нема і що все в свій час мусить зникнути в безвість, як і цей прекрасний димок. Це, здається, в календарі написано. Але не завжди до календарної мудрости треба підходити з погордою. Отже, не ловіть руками того диму, що тікає від вас і що його не можна зловити. Треба розкладати нове багаття, бо тільки біля нього можна погрітись“.

„Прекрасні друзі“ фашистки Аглаї на блакитному небі бачать лише „димок“. Димок зникає і зникне. Але для них він стає символом революції. Вона була. А тепер тільки неясні спогади про неї, як димок. Він наче є, але зловити його не можна, бо він вже перестав бути істотним. Він тільки уява, а через хвилину лише спогад на ясному небі. Був димок і нема його. Куди він дівся?.. Так і революція. Була і нема. З такою бойовою пропагандою про вічність і прогрес іде вперед фашистка, іде і штурмує слякотних комуністів,

збиває їх з ніг і закликає „розкладати нове багаття, бо тільки біля нього можна погрітись“.

Багаття — річ хороша, особливо для тих, що мерзнуть, але багаття Аглаї має зовсім інше символічне значіння. Вона не мерзне, вона повна сил, крові, тепла й темпераменту. Вона радить запалити багаття, щоб розпалити море націоналістичної боротьби й залізом і кров'ю повертати історію України на шлях фашизму.

Чи не про це „багаття“ не так уже і давно казав один дуже знайомий Хвильовому літератор? :

... „Для нас на дворіщі багаття тліє,
Для нас перестороги півень піє,
І слуг гуде архієрейський хор.
І теплий круг євангельських історій
Звучить, як низка тонких алегорій,
Про наші підлі й скупі часи“ ...

Здається, цьому „неокласикові“ М. Хвильовий і „руку простягав“? За „кваліфікацію“?

За „психологічну Європу“ ...

Ну, що ж, не винні ми, що „кваліфікація“ ця перебила М. Хвильовому хребет пролетарського письменника і зробила його сьогодні джурою українського націоналізму.

Бо дійсно, де в автора поділася наша могутня і героїчна робітничка класа? Де наш бадьорий крок? Аджеж проблема, що ставить її Хвильовий, по суті не нова, чому ж у нього немає навіть натяку на будівничий патос соціалістичної республіки?

Автор загнав своїх героїв у глухий закуток відірвав од життя, відкинув од себе звязок з мамами, що виявляють творчий процес нашої доби, і почав розглядати долю революції з націоналістичного погляду.

Можна навіть сказати, на основі відомої нам частини „Вальдшнепів“, що вони по суті публіцистичний твір. Це публіцистична робота, одягнена в певні художні твори. Автор поставив собі за завдання виявити в художніх формах свої політичні думки. Він підійшов до цієї проблеми просто. Взяв 4 дієвих особи: Ганну, Аглаю, Карамазова і Євгенія Валентиновича, а для інших ролей — тьотю Клаву і лінгвіста Вовчика. Все життя цього невеличкого персонажу він підпорядкував одній думці, довести, що революція залишила тільки димок на обрії неба, що все загинуло, що відновлюється знову „єдіная неделімая“, і тому, в такій ситуації навіть український націоналізм є прогресивне явище. Звідци його прекрасне ставлення до Аглаї, бо її автор використовує як рупор для виголошення найгостріших і по суті фашистських думок.

Ми бачимо, як „комуніст“ Карамазов плентається в хвості Аглаї, навіть любов його до Аглаї підпорядкував автор, як політичну любов: Карамазов, обмірковуючи в страшному вольовому напруженні свої дальші кроки, як бачимо, не підходить до справи з чисто романтичного погляду. Ні, не таке ставлення автора до своїх героїв. Він примушує

й Карамазова в найскрутніший для нього час вибирати не між Ганною і Аглаєю, як між жінками, а між Ганною, як представником партійного середняка, і Аглаєю, що кличе його шляхом українського войовничого націоналізму.

Карамазов відходить од Ганни, як характерного представника радянського суспільства і рушає за Аглаєю — войовником молодого українського фашизму.

Як бачимо, Хвильовий розставив своїх героїв на певні трибуни і примусив заговорити їх у художній формі про занепад революції, апологетами українського націоналізму.

Не дарма ж Карамазов уявляє свої взаємини до Ганни та Аглаї так. „Аглая, мабуть, не випадкова постать на його життєвому шляху, він, мабуть, не випадково закохався в неї, вона уже давно підстерегла його і тільки прийшла до нього вчасно. Саме тепер вона й мусила прийти“.

Дійсно, для Карамазова Аглая не випадкова: „Він бачить її впевнені рухи і йому здається, що перед ним стоїть не Аглая, а якась збірна людина, що виникає й викристалізовується на переломі двох епох“.

Немає жодного сумніву, що для Карамазова, цеб-то для Хвильового, Аглая символ, Аглая тип нової сильної людини, що виведе Україну з глухого закутка.

Хвильовий не дав позитивних елементів у цій частині „Вальдшнепів“. Він вивів своїх героїв і

через них проголосив промову, що сумним похоронним дзвоном пролунала над Україною і прекрасним димком розвіяла над обрієм неба спогади про революцію.

Кому ж симпатизує автор? Хто його герой? Така думка проймає читача. Бо Хвильовий ніде не протиставляє свої думки навіть думці Карамазова. Наведена аналіза доводить нас до висновку, що думки автора, це думки й вагання „комуніста“ Карамазова. Про це хоч в одному місці, але яскраво говорить сам автор М. Хвильовий:

„Сонце поважно, важко й огняно сідало на обрій і обливалось у вечірніх водах тендітного Тайтарського озерця. Озеро самотно стояло серед степу і здавалось воно таким сиротливим і безпорадним, як безпорадна сама розлука. Пахли якісь південні трави, і запах був, як і завжди, гострий та неспокійний. Здавалось пахне якась фантастична країна, що в розльоті своєму раптом зупинилась над безумною кручею й задумалась...“

Коли в уяві автора нема інших шляхів, як тільки термідор, то немає і в нього іншого образу про соціалістичну країну. Дійсно, над „безумною кручею“ тільки не Україна, а спинився М. Хвильовий — Д. Карамазов.

Він оплював партію, соціалістичну Україну і в яскравих художніх формах розгорнув перед читачами картину загнивання революції, картину термідору.

Автор може наприкінці навіть розстріляти Аглаю і вилікувати Карамазова, але з боку суспільного значіння ця частина „Вальдшнепів“ може бути розцінена тільки, як контр-революційне явище.

Карамазов може впасти навколішки перед мільйонами пролетаріату і славити його героїчний шлях. Але це буде подібно до знесилоного браңця, що віддає своє життя на милість переможця. Від цього його злочин не минає.

А може М. Хвильовий не Карамазов?

Може...

IV

Наші сумніви остаточно розвіються, коли ми згадаємо Хвильового, як публіциста.

Ще по весні 1926 р. в одній зі своїх статей „Україна чи Малоросія“ М. Хвильовий, відповідаючи своїм опонентам, так розумів шлях культурного розвитку України:

„Коли українська радянська культура робиться в себе на Україні гегемоном, то це зовсім не значить, що вона не може стати комуністичною, але коли в боротьбі її проти російського конкурента (будь то конкурент з пролетарських письменників чи з „зміновіхівських“) цю культуру не хочуть розуміти, то це вже загрозове явище і з цього моменту ми будемо спостерігати відхід її до табору дрібної буржуазії. Треба бути послідовним: або ми визнаємо національне відродження, або ні. Коли визнаємо, то й робимо відповідні висновки.

Отже, цей момент в новому гаслі, так би мовити, шлункового характеру, з одного боку, „гоні монету“, з другого — не перешкоджай мені боротись з моїм конкурентом, бо ж ти, так би мовити, сам декретував (фактично, коли не де-юре) цю конкуренцію визнанням відродження. З третього боку, не добачай в цьому контр-революції“.

Хвильовий має сумнів що до можливості творення української комуністичної культури, але, припускаючи її творення, він застерігає, що, коли хто не буде її розуміти, вона почне відходити до табору дрібної буржуазії.

Схема Хвильового в розумінні культурного будівництва така: українська культура розвивається й б'є свого конкурента російського — російську культуру. На боці української культури проти російської культури повинна стати партія. Инакше й бути не може, бо, коли обоє б'ються, партія повинна чийсь сторону підтримувати. У цій боротьбі двох конкурентів за схемою Хвильового партія не може посідати третьої позиції. Коли б це сталося, то, на думку того ж таки Хвильового, українська культура, як самостійна сила, відвернеться від комунізму і піде до української дрібної буржуазії.

А щоб цього не було, треба бити російського конкурента.

З другого боку до теорії боротьби двох культур, до фактичної організації двох ворогуючих національних таборів, про які в останній час

заговорили Зінов'єв і Ваганьян, підійшов М. Хвильовий. І коли представники російського великодержавного шовінізму для більшої непогрішимости ставали начеб-то під марксівськими вивісками, щоб розгорнути русифікацію українського народу, то Хвильовий недвозначно загрожує перейти в табор буржуазії.

Коли б партія допустила боротьбу двох культур — російської й української — а до того ще й посіла нейтральну позицію, можливо, дійсно, розвиток української культури пішов би проти революції.

Хвильовий розуміє відродження української культури, як процес боротьби з російським конкурентом, російською культурою. Партія, робітнича класа при цьому обговоренні десь зникли, немає їх.

Але найяскравіше стає перед нами позиція Хвильового, коли ми чуємо такі слова:

„...Змазувати самостійність порожнім псевдо-марксизмом, значить — не розуміти, що Україна доти буде плацдармом для контр-революції, доки перейде той природний етап, який Західня Європа пройшла в часи оформлення національних держав“.

XIX сторіччя, знаменуючи собою розвиток капіталізму, несло одночасно консолідацію нації, творення національних держав.

Націоналізм молодих народів, що виходили в цей час на історичну арену, був цементуючим

засобом, що в руках національної буржуазії відіграв велику роль.

І коли оформлення національних держав у Західній Європі фактично закінчилось за часів післявоєнної бурі 1914 — 1918 р.р., то від початку й до кінця на чолі цього руху машерувала національна буржуазія.

Досить згадати історичні факти творення національного організму Італії, Німеччини, а під кінець Чехії, Польщі, Південславії, щоб згадати й те, що, створюючи національну державу, буржуазія йшла шляхом роздмухування неймовірного шовінізму поміж різними національностями, в той же час підсолоджувала своє класове обличчя „єдиним національним фронтом“ і фактично гнобила національний пролетаріат.

Викликаючи до життя нові національні держави, капіталізм в той же час ніс класову боротьбу в „єдиний національний фронт“, як історичне заперечення цього процесу.

Зовсім інша справа розв'язання національної проблеми за часів диктатури пролетаріату. Це визволення не тільки національне, але й соціальне, класове, бо шлях національного самовизначення за часів капіталізму — це самовизначення буржуазії і уярмлення пролетаріату. Шлях національного самовизначення за часів капіталізму — то шлях шовіністичного чаду і плекання націоналізму, навіть серед певних шарів робітництва.

Не такий наш шлях. Пролетаріят не може бути носієм націоналізму, тому він не може припустити роздмухування націоналістичного пекла на теренах СРСР.

Він не дозволить розпалювати боротьби двох культур, бо кожна культура отримала повне право на своє існування в Жовтні 1917 р. Інтернаціональну суть культури кожної нації забезпечить пролетаріят, його керівник — комуністична партія.

Хвильовий забув одне: що Україна давно вже перестала бути плацдармом для контр-революції і стала соціалістичною республікою, що Україна в майбутніх боях із світовим капіталом буде авангардом, що не може вона йти тою дорогою, якою йшло творення національних держав за часів розвитку капіталізму в XIX сторіччі.

Хай спробують Малицькі своїми русотяпськими пазурами втручатися в ці справи і вносити свої антипролетарські корективи. Хай спробують. Пролетаріят дасть їм по руках, аж луна піде.

Ясно, що „замазувати“ нашу робітничо-селянську самостійність порожнім „псевдо-марксизмом“ — не тільки не розуміти справи, а навіть більше — провокувати розвиток молодого соціалістичної національної держави і допомагати Малицьким, що з презирством гоноровитого ясновельможного пана ставляться до питань розвитку „хлопської“, цеб-то української радянської культури.

Але пролетаріят — то заперечення традицій культури ясновельможних панів, а компартія — то це Малицькі. І тому зрозуміла річ, що коли Хвильовий розглядає природний етап, який має пройти національне самовизначення України, його мислення йде за зразками творення буржуазних національних держав.

Не розуміючи сути розв'язання національної проблеми за часів диктатури пролетаріату, — Хвильовий по суті хоче втягти компартію на шлях боротьби української культури проти російської.

Нас не може здивувати Карамазов, що згоджується з Аглаєю в трактуванні українського націоналізму, як прогресивного явища, бо комуніст Хвильовий розуміє процес національного відродження за часів диктатури пролетаріату, як дрібний буржуа.

Не даремно ж він і лякає партію дрібною буржуазією: „...з цього моменту ми будемо спостерігати відхід її (цеб-то української культури—А. Х.) до табору дрібної буржуазії“.

Хвильовому потрібні ілюстрації до своїх думок, і він силкується їх дати з культурного життя України:

„Висловлюючись вульгарно, але зате й ясніш, боротьба за книжний ринок, за гегемонію на культурному фронті двох братніх культур на Україні — російської й української — це є та життєва правда, та проза, яка далека від сантиментів і романтики і яка з кожним днем становиться яснішою“.

І все-таки Хвильовий знову не бере в розрахунках партії пролетаріату. Та й для чого йому брати на увагу ролі партії в цьому процесі, коли теперішній політичний стан республіки Рад автор визначає так:

„Буттям визначається свідомість, відділя витікає й перша причина. Москва сьогодні є центр всесоюзного міщанства, що в ньому, як всесвітній оазис, пролетарські заводи, Комінтерн і ВКП. Коли на Україні і зокрема в центрі її чули тільки „товариш“, там вже давно перейшли з „громадянина“ на „господина“. Москва має міцні традиції, які глибоко входять в міщанство. Москва як Москва (і навіть Росія без Сибіру) по суті не бачила Жовтневої революції і її героїчної боротьби“.

Які ж можуть бути сподіванки на розумне розв'язання національної проблеми, коли навіть сподіванки на компартію ні до чого не доведуть?

Хвильовий для цього переводить Москву з „громадянина“ на „господина“, він навіть підроблює історію, бо хто ж не знає про жорстокі дні Жовтня в Ленінграді та в Москві?

Всім відомий націоналістичний ухил Хвильового, який в першу чергу позначився на його ставленні до соціалістичної Москви?

Партія ясно сказала свою думку про це у відомих червневих постановках ЦК КП(б)У. Партія сигналізувала небезпеку націоналістичних збочень Хвильового, що йшли з буржуазних джерел. Але

Хвильовий та його однодумці поставились до справи цієї неухажно і навіть з деяким гонором. А дехто з міщан найгіршої марки поширював плітки, що партія спеціально цькує українську літературу та її найкращого письменника М. Хвильового. Баби - Палажки, що пробують удавати з себе меценаток української літератури, плескали язиками про адміністрування процесів української літератури то - що. Господи ж ти боже мій, що б тоді й робити довгим язикам баб - Палажок, коли б ними навіть не плескати! Хай плещуть.

Але ніхто ніколи не адміністрував і був би останнім дурнем, як би й брався адмініструвати літературу. В той же час зрозуміла річ, що партія завжди повинна боротися з антипартійними поглядами, навіть тоді, коли ці погляди починають виростати у літератора. Доки цей літератор — член партії, доти це обов'язок партії і не інакше.

Наприкінці 1926 р. в передмові до збірки поезії Василя Еллана Хвильовий казав:

„Громадська війна скінчилась. Комунар (ясніше, лірик) не зрушив „бетонно - світові підпори“; замість „червоних зір“ над „розвінністю хмар“ замаячив безвихідний неп з його диким бюрократизмом і гладкими непманами“.

Хіба не ці ж слова виголошує у „Вальдшнепах“ Карамазов, коли говорить про „фарисейство“?

Хіба не ці самі слова, лише в гострішій формі, виголошує фашистка Аглая?

Вся їхня філософія на тому й базується, що революція потрапила в закуток глухих протиріч і не може вийти на простір.

М. Хвильовий сказав це в своїй передмові до Вас. Еллана.

Карамазов ненавидить своїх обмежених „дегенеративних сучасників“, бо вони безвольні і плодять і без того „безвольних людей“.

М. Хвильовий в передмові до Еллана вважає, що наше суспільство — „безвольне суспільство“.

Фашистка Аглая і Карамазов сходяться на тому, що від революції залишились лише спогади, „прекрасний димок“ на обрії неба. Революція „доживає останні дні“.

В передмові до Вас. Еллана М. Хвильовий задиhaється: в сирій, нудній, роздериротазівотній казенщині „з епархіяльних відомостей“, що її казенщину, до речі, породжує те буття, яке визначає свідомість“.

Непролетарське буття визначало свідомість М. Хвильового, коли він писав свою роботу з політичними збоченнями в національному питанні, непролетарське буття визначало його свідомість, коли він писав статтю „Україна чи Малоросія“, передмову до Еллана і „Вальдшнепи“.

Оплывуючи партію, робітничий клас, Хвильовий став трибуном не партії, а проти партії.

Орієнтуючись на Карамазова та Аглаю, він одривав себе безоднею від інтернаціоналізму і ставав

з кожним днем все більш упевнено на шлях українського націоналізму.

Зрозуміла річ, що в нашій країні, де проти-річчя часу ворог використовує, особливо в національній справі,—М. Хвильовий став рупором сил українського буржуа.

За останні два роки шлях Хвильового — від „орієнтації на психологічну Європу“ через Карамазова до світогляду української фашистки Аглаї...

Так, так.

Коли Малицький, з ненависти до українського слова, української книжки ладний знищити все, що навіть його нагадує, виявляє великодержавний російський шовінізм, що має коріннями російську буржуазію, то Хвильовий став рупором українського буржуа.

Два роки не малий термін, і наведені факти не випадок.

Такий уже шлях всякої опозиції за часів диктатури пролетаріату.

Відходячи від лінії партії, вона з кожним кроком робиться все більшою зброєю в руках ворожих пролетаріатові сил.

За ілюстраціями в цьому питанні ходити недалеко. Три місяці минуло, як ми відзначили десяти-роковини Жовтня, але й на десятому році наш ворог — українська петлюрівська емігрантщина — не кидає надії на повернення буржуазної влади на Радянській Україні.

Один з ватажків цієї емігрантщини, М. Шаповал, в „Новій Україні“ присвячує велику статтю десяти роковинам Радянської України.

Старі, заявлені фрази про гніт великодержавної Росії над Радянською Україною, про грабіжницький вивіз хліба, цукру, заліза, вугілля. Старі всім знайомі вибрики про знущання Москви над самими елементарними людськими правами українського народу...

Нового в цій статті немає, за винятком одного мотиву. Емігрант М. Шаповал дуже великі сподіванки покладає на національну опозицію в нашій партії, а в зв'язку з цим Шаповал дав директиву для української контр-революції:

„В цю історичну добу для нас на сов. Україні вигідніша тактика бойкоту російського елементу і відокремлення українців в окремі організації по всіх лініях. Той факт, що створилась у КП(б)У національна українська комуністична опозиція,— є великої ваги.

Всі українські елементи повинні підтримувати цю опозицію, ані в якому разі не виставляти окремих програм.

Щоб збільшити вплив української комуністичної опозиції, треба всім вести себе так, щоб опозицію всі вважали за виразника волі, інтересів українських робітників і селян. Тих українців-комуністів, що підлабузнюються до Москви, треба взяти під бойкот, як зрадників українського робіт-

ництва і „презрених малоросіян“, взяти під моральний терор і паралізувати їх. Українська інтелігенція повинна відверто признавати й захищати радянську систему влади, але підкреслювати, що влада ця мусить вибиратися селянами й робітниками України. Московську владу на Україні можна підірвати, нарешті знищити не виставленням окремих програм і конституції, а якраз домаганням здійснити владу селян і робітників. Ленінізм можна знищити лише ленінізмом. Цей парадокс мусять зрозуміти всі, хто хоче знищити диктатуру Москви. Москва нас нищила признанням „самостійности України“, цеб-то тим, за що ми боролись“. („Десять років“, М. Шаповал — „Нова Україна“, листопад 1927 р.).

Ми можемо реготати над тим, як збираються Шаповали захищати радянську систему влади, як радять вони вибирати цю владу робітникам і селянам України, бо всі ці „підкреслення“ про „радянську систему“ та її захист все це ні більше ні менше, як чергове контр-революційне шахрайство, бо таких порад українські робітники й селяни не потребують, бо десять років вони саме будують соціалістичну Україну і сами, за допомогою інших народів Союзу, переводячи в життя дійсне гасло захисту радянської республіки, повиганяли Шаповалів за кордон та винищили їх банди.

Але хай добре запам'ятають ці слова, що їх каже сьогодні Шаповал, всі ті, що в національному

питанні ще вагаються, ще не можуть з усією послідовністю усвідомити лінію партії.

Ворог не спить. З далекої еміграції він висилає стежу і наказує негайно перешикувати свої загони. Треба бути гнучким і мудрим, як змій, треба своєчасно ловити подих менту і, пристосовуючись до нього, вести невпинну роботу над руйнацією впливів Москви на Україну. І тому Шаповал дає нову директиву. Вона дуже далекозора... Викинуте гасло войовничого фашизму не дасть масового зворушення. Сподіванки на повстання, що стихійно спалахнуть над Дніпром, даремні, їх не буде, бо дуже міцна більшовицька диктатура, а, крім того, селянська маса, на яку так сподівалася петлюрівська еміграція, нічого привабливого не знайде в гаслах УНР. Ширити чутки й сподіванки на інтервенцію теж небезпечно, бо з цими словами в уяві українського села встають події 1920 р., згадуються незабутні марші польського панства на Київ. Не така вже й приваблива картина пана Пілсудського „од можа до можа“, щоб до неї потяглося село українське.

Ні.

Тому остання надія у петлюрівця Шаповала на українську національну опозицію в КП(б)У.

Треба бити в саме серце КП(б)У, а тому потрібно негайно скинути з політичних розрахунків усякі другорядні гасла й вимоги і волю всієї української інтелігенції, що хоче знищення більшовиків,

пустити виключно на підтримку національної опозиції в КП(б)У.

На цей час треба мати одно ясне гасло: колоти й деморалізувати КП(б)У, бо, тільки розколовши КП(б)У, можна буде знищити більшовизм на Україні. Тому, прикриваючись гаслом підтримки радянської влади, треба зосередити убивчий вогонь морального терору на всіх тих українцях, що виступають проти такої лінії. Тепер, як ніколи, на думку нашого ворога Шаповала, українська інтелігенція мусить усвідомити необхідність єдиного національного фронту — від комуніста - укопіста до українського фашиста.

Так розставляє свої пазури ворог, сподіваючись залізти в наше серце і обезкровити його.

Яка іронія історії. Тільки вчора в боях за Жовтень на Україні табор жовто - блакитної контр - революції рвав на шматки кожного українського комуніста, що попадав до їх рук, а сьогодні вони ладні всіма силами підтримувати українців комуністів - опозиціонерів, бо це остання спроба на можливість руйнації „диктатури Москви“.

Еміграція потирає руки, коли Хвильовий пробує забивати в організм партії отруєні націоналізмом голки і організовує суспільну думку українського націоналізму на Радянській Україні.

Невже й після цього для тих, хто не уявляв усієї гостроти боротьби з національною опозицією, не буде зрозуміло, що йде боротьба двох історичних ліній в українському процесі.

Єдиний національний фронт від українського комуніста, що збочив з правдивої лінії партії, йде до правого табору української буржуазії.

Йому революція і найновітніша історія українських трудящих протиставила пролетаріят на чолі з компартією. Вони відповідають за все будівництво соціалістичної України. Вони відповідають за правдиве вирішення національної проблеми.

Відповідають, вирішають і вирішать.

Не даремно ж у реальному житті за спиною М. Хвильового став жовто-блакитний емігрант Шаповал, а в літературному творі М. Хвильового за спиною Карамазова стала фашистка Аглая.

Чи треба ще раз сказати бабам Палажкам, що М. Хвильового б'ють не за те, що він — український письменник, а б'ють його за те, що з трибуни української літератури повів він штурм на партію і слідом за Троцьким віщує їй термідор.

Але ми писали не для Палажок, бо однаково вони й сьогодні будуть брехати на всіх перехрестях. Хай.

Ми писали для молоді нашої, для славних тисяч будівників соціалістичної України. Ми писали, щоб довести, як далекі, далекі стали погляди М. Хвильового — Д. Карамазова від поглядів КП(б)У. Ми писали, щоб ще раз підкреслити, що жодні спроби політичних авантур, навіть з трибуни української літератури, не доведуть їх авторів до мети. Бо українська література, не вважаючи

на такі спроби, розгортає могутні орлині крила над просторами соціалістичної України.

Далекі мотиви дзвонів „старого козацького монастиря“ від ритму гігантів — заводів, шахт і фабрик соціалістичної України...

Далекий М. Хвильовий від поглядів нашої партії...

ЦІНА 25 КОП. (Р)

1,65
(1986)

РЛ 5400

8348

ОТЕКА
ШОВИК
АЇНИ

80.800/1
АНДРІЙ ХВИЛЯ

ВІД УХИЛУ У ПРІРВУ

ЛР

